

Το παρελθόν σε χρόνο ενεστώτα

Από τον Οκτώβριο του 2000, και για τα επόμενα πέντε τουλάχιστον χρόνια, η υπόθεση του Οδυσσέα Τσενάι βρέθηκε αρκετές φορές στο προσκήνιο της επικαιρότητας. Η διαμάχη γύρω από το αν ο αλβανικής καταγωγής αριστούχος μαθητής μπορούσε να κρατήσει την ελληνική σημαία στη διάρκεια της σχολικής παρέλασης ξεπέρασε πολύ γρήγορα τα όρια της βορειοελλαδίτικης κωμόπολης όπου ζούσε και πήγαινε σχολείο ο Τσενάι. Δημοσιογράφοι, πολιτικοί, ιερωμένοι, ακαδημαϊκοί, εκπαιδευτικοί, αλλά και σύλλογοι Μικρασιατών, επιζώντες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, μετανάστες, πολιτικοί φορείς, «γονείς και κηδεμόνες», θαμώνες καφενείων και περαστικοί διασταύρωναν τα ξίφη τους μπροστά στις τηλεοπτικές κάμερες, στις στήλες των εφημερίδων, ακόμα και στους τοίχους των πόλεων ή στις σελίδες του διαδικτύου (εικ. 3). Η διαμάχη αυτή, η οποία ανατροφοδοτούνταν κάθε φορά που πλησίαζε ο εορτασμός της 28ης Οκτωβρίου ή της 25ης Μαρτίου, εξελίχθηκε σε πραγματικό «μιντιακό συμβάν» (media event), καθώς, σύμφωνα με τον τρόπο που αναλύει την έννοια αυτή η κοινωνική ανθρωπολόγος Πηνελόπη Παπαηλία, «διαπερνώντας διαφορετικά τεχνολογικά μέσα, ρητορικά είδη, και γλώσσες συνέβαλε στη συγκρότηση ενός συγκρουσιακού [...] τοπίου, άνισης “ορατότητας” και “ακουστικότητα”».⁶⁴

Στη διάρκεια της άνισης αυτής αντιπαράθεσης εικόνων, ήχων και λέξεων το πεδίο της μάχης πολλές φορές μεταφερόταν στο παρελθόν. Στην προσπάθεια να τεκμηριώσουν τα επιχειρήματά τους, οι περισσότεροι από εκείνους που συμμετείχαν στη διαμάχη ανακαλούσαν διαρκώς σκηνές από το –πρόσφατο κυρίως– παρελθόν. Έτσι, μεσούσης της υπόθεσης Τσενάι, τα ελληνικά μίντια τα απασχόλησαν οι σχέσεις Ελλήνων και Αλβανών στη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 και η εμπλοκή της Αλβανίας στα μέτωπα του Ελληνο-ιταλικού Πολέμου το 1940. Ακόμα, η Μικρασιατική Καταστροφή και η εμπειρία της προσφυγιάς μετά το 1922 αλλά και οι περιπέτειες της ελληνικής μεταπολεμικής μετανάστευσης επιστρατεύτηκαν αρκετές φορές από τους εμπλεκόμενους στη διαμάχη προκειμένου να αναδειχθούν οι ομοιότητες ή οι κρίσιμες διαφορές με τις εξελίξεις του παρόντος. Σε κάποιες περιπτώσεις, η αναζήτηση νομιμοποίησης στην Ιστορία και στο παρελθόν οδηγούσε τα βήματα ακόμα πιο μακριά στο χρόνο: κείμενα της προχριστιανικής εποχής –με πιο χτυπητό παράδειγμα τον *Πανηγυρικό* του Ισοκράτη από τον 4ο αιώνα π.Χ.–

64 Παπαηλία, «“Ζωντανή σύνδεση” με την Ιστορία», ό.π., παρ. 5. Στο έργο που άνοιξε τη συζήτηση για τη σύνδεση του μιντιακού συμβάντος με την παραγωγή της ιστορίας στα τέλη του 20ού αιώνα, οι Dayan και Katz ορίζουν αυτό το είδος συμβάντων αποκλειστικά ως τηλεοπτικό, επιμένοντας σε χαρακτηριστικά όπως η σύμφυση ζωντανού και απομακρυσμένου ή ασυνέχειας και προσχεδιασμού· βλ. Daniel Dayan – Elihu Katz, *Media Events: The Live Broadcasting of History*, Harvard University Press, Κέμπριτζ 1992, σ. 1-7.

προβάλλονταν ως γνώμονες για το πώς έπρεπε να αντιμετωπίσει η ελληνική κοινωνία του 21ου αιώνα το συγκεκριμένο συμβάν.

Εικ. 3. Σύνθημα σε τοίχο με αφορμή την υπόθεση Τσενάι, Οκτώβριος 2003.
Πηγή: Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων.

Η καταφυγή στην Ιστορία υπήρξε γενικευμένη. Αφορούσε τόσο εκείνους που υπεραμύνονταν του δικαιώματος ενός γόνου οικονομικών μεταναστών να μεταφέρει το εθνικό σύμβολο στην Ελλάδα της νέας χιλιετίας όσο κι αυτούς που επέμεναν πως «Έλληνας γεννιέσαι, δεν γίνεσαι».⁶⁵ Ουσιαστικά, πίσω από την εντατική αυτή προβολή εμβληματικών στιγμών του εθνικού παρελθόντος η ελληνική κοινωνία πάσχιζε να συνδιαλλαγεί με την πρωτόγνωρη εμπειρία της μεταμόρφωσής της σε χώρα υποδοχής μεταναστών κατά τη δεκαετία του '90: επιλεγμένες συγκυρίες και συμβάντα ανασύρονταν από τις δεξαμενές του εθνικού παρελθόντος και συσχετιζόνταν με τις προκείμενες του παρόντος. Οι γραμμές της εθνικής ιστορικής συνέχειας προεκτείνονταν ώσπου να αγγίξουν τα ρευστά δεδομένα του τέλους του 20ού αιώνα, σε μια προσπάθεια να κατανοηθεί η αλληλουχία των τελευταίων μέσα στον εθνικό χρόνο και να χαραχτούν οι πολιτικές του παρόντος.

Ωστόσο, ανάμεσα στις αντικρουόμενες επικλήσεις του παρελθόντος αναδυόταν μια δομική συνάφεια. Όταν οι «υποστηρικτές» του έφηβου μετανάστη επαναλάμβαναν την παρεφθαρμένη ρήση του Ισοκράτη, σύμφωνα με την οποία «Έλληνες είναι εκείνοι που μετέχουν στην ελληνική παιδεία»,⁶⁶ αλλά και κάθε φορά που ακουγόταν από τα στόματα των «αντιπά-

65 Riki van Boeschoten, «Public memory as arena of contested meanings: A student project on migration», στο Paula Hamilton – Linda Shopes (επιμ.), *Oral History and Public Memories*, Temple University Press, Φιλαδέλφεια 2008, σ. 215.

66 Η φράση αυτή αναδείχθηκε σε βασικό μότο των περισσότερων υποστηρικτών μιας πολιτικώς ορθής λύσης,

λων» τους πως «εμείς είμαστε πρόσφυγες, ξέρουμε από προσφυγιά», ή «δεν μπορεί αυτός που τον πολεμούσαμε να κρατάει τώρα τη σημαία μας», μια ιδιότυπη γραμματική αναλήμβανε το δύσκολο έργο της προβολής του παρελθόντος στα δεδομένα της επικαιρότητας.

Το παρελθοντικό συμβάν ερχόταν στο προσκήνιο σε χρόνο ενεστῶτα. Ο «εχθρός» του '40 προβαλλόταν στο έτος 2000 πάνω στην εικόνα του μικρού σηματοφόρου μέσω μιας εκφοράς που συνέθλιβε ολοκληρωτικά τη χρονική απόσταση μεταξύ των δύο συμβάντων. Η προσφυγική ιδιότητα φάνταζε εσαεί παρούσα και η ενεστωτική ρήση του 4ου αιώνα π.Χ. καλούνταν να αποκαταστήσει την ισότητα στην Ελλάδα των νέων αποκλεισμών στα τέλη της δεύτερης μ.Χ. χιλιετίας. Το παρελθόν έμοιαζε σαν να συμβαίνει τώρα· οι λέξεις του, υποταγμένες στη γραμματική του παρόντος, γίνονταν κρίσιμες ψηφίδες στις επάλληλες οθόνες του μιντιακού συμβάντος.

Το προηγούμενο παράδειγμα μας φέρνει μπροστά σε μια πρακτική με ιδιαίτερη σημασία. Ας την ονομάσουμε *ενεστωτοποίηση του παρελθοντικού ίχνους*. Η πρακτική αυτή έρχεται όλο και πιο συχνά στο προσκήνιο των συζητήσεων σχετικά με τις αλλαγές που έχουν συμβεί στο μιντιακό τοπίο κατά τα τελευταία χρόνια του 20ού αιώνα. Ο Hoskins, για παράδειγμα, συνδέει την ενεστωτοποίηση του παρελθόντος με νέες δομές τηλεοπτικών θεαμάτων και υποστηρίζει πως η συγκεκριμένη πρακτική παίζει πλέον καταλυτικό ρόλο στη συγκρότηση της ιστορικής κουλτούρας στις κοινωνίες του δεύτερου μισού του 20ού αιώνα.⁶⁷ Άλλοι πάλι, όπως η αμερικανίδα ποιήτρια και θεωρητικός της ψηφιακής λογοτεχνίας Stephanie Strickland, αποδίδουν αυτό το «μεγάλωμα του παραθύρου του τώρα» στη διάδοση που γνώρισε το internet κατά την τελευταία δεκαετία του περασμένου αιώνα.⁶⁸ Στη συνέχεια του κεφαλαίου θα επιμείνω περισσότερο στην ιστορικότητα του φαινομένου της ενεστωτοποίησης, εντάσσοντάς το σε μια πορεία εντατικοποίησης των πρακτικών συμπίεσης του χρόνου, η οποία, όπως θα υποστηρίξω, έχει ξεκινήσει ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα. Πριν όμως από αυτό, ας επιστρέψουμε στην Ελλάδα της τελευταίας δεκαετίας, προκειμένου να διερευνήσουμε περισσότερο την έκταση του φαινομένου.

Το σώμα των ελληνικών προσωπικών σελίδων που μελετήθηκαν στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας μας δίνει μια καλή εικόνα για την εμπέδωση των πρακτικών ενεστωτοποίησης

προτεραιότητα της οποίας υπήρξε η προώθηση της «ένταξης» των μεταναστών στο (εθνικό) σύνολο. Την επόμενη κιόλας ημέρα της ανάδειξης του γεγονότος από τα τηλεοπτικά δίκτυα, η φράση ειπώθηκε από τον τότε πρόεδρο της Δημοκρατίας Κωστή Στεφανόπουλο. Έκτοτε αναπαραγόταν διαρκώς από χείλη υπουργών, κρατικών αξιωματούχων, πολιτευτών, εκπαιδευτικών φορέων, κ.ά. Η μιντιακή της αναπαραγωγή προκάλεσε τον αντίλογο της «άλλης πλευράς»: βλ., για παράδειγμα, Στέλιος Παπαθεμελής, «Οι μαθητές να εκλέγουν τον σηματοφόρο του σχολείου», *Το Βήμα της Κυριακής*, 24.10.2004, σ. Α24. Η φράση παγιώθηκε οπτικά με γελοιογραφίες και συνθήματα σε τοίχους, ενώ, όπως με πληροφόρησαν φοιτητές στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, η φράση έφτασε να τυπωθεί σε μορφή σχολικής αφίστας το 2003 και να αναρτηθεί κατά το στολισμό σχολείων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για τον εορτασμό εθνικής επετείου.

67 Hoskins, «New Memory: mediating history», ό.π., σ. 342.

68 Stephanie Strickland, «Dall clocks: Time dimensions of hypermedia», *Electronic Book Review*, II, 2000-2001, δι-αθέσιμο στην <http://altx.com/ebrr/ebrr11/1st.htm>.

του παρελθοντικού ίχνους στα τέλη του περασμένου αιώνα και στις αρχές του τρέχοντος. Πιο συγκεκριμένα, παραπάνω από τις μισές σελίδες (53,24%) στις οποίες διαπιστώθηκε αναφορά στο παρελθόν περιέχουν δομές ενεστωτοποιημένης εκφοράς. Οι συγκεκριμένες δομές επιλέγονται για να παρουσιαστούν στιγμές τόσο του προσωπικού όσο και του τοπικού, του συλλογικού αλλά και του εθνικού παρελθόντος. Επιπλέον, από την ανάλυση των παραπάνω σελίδων προκύπτει πως είχε ήδη αναπτυχθεί μια πολύμορφη γκάμα επιλογών –κειμενικών αλλά και οπτικών– προκειμένου να αρθρωθεί η ενεστωτοποιημένη απόδοση του παρελθοντικού ίχνους. Ας δούμε ορισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα.

Στον προσωπικό του ιστότοπο ο Σταύρος αποφεύγει συστηματικά να αναφερθεί στους τόπους και στους χρόνους του βίου του. Κύριο μέλημα της σελίδας του είναι να διαφημίσει τις τωρινές του επαγγελματικές δραστηριότητες.⁶⁹ Μονάχα κάποιες φωτογραφίες από το προσωπικό άλμπουμ μαρτυρούν, χωρίς καμιά χρονολογική σήμανση, τα ενδιαφέροντα, τις δεξιότητες, τα μηχανικά του αποκτήματα, τη δουλειά και τις εκδρομές που έχει κάνει. Όταν μάλιστα φτάνει στην κατεξοχήν αυτοβιογραφική υποενοότητα της προσωπικής του σελίδας, φροντίζει να μειώσει στο ελάχιστο κάθε πιθανότητα παρελθοντολογικής εκφοράς: επεμβαίνει σε δύο παλιές φωτογραφίες χαράσσοντας πάνω τους φράσεις που τις κάνουν να μοιάζουν «ζωντανές», σαν να συντελείται η φωτογραφική πράξη ακριβώς τη στιγμή που την βλέπει ο επισκέπτης της σελίδας του (εικ. 4).

Εικ. 4. Λεπτομέρειες από τη διεύθυνση
[http://homepages.pathfinder.gr/stratoul/html/personal_gallery.html]

69 [<http://homepages.pathfinder.gr/stratoul/>] (πρώτος εντοπισμός 4.2005, τελευταία επίσκεψη 10.8.2007).

Σε άλλες σελίδες πάλι, ακόμα και κειμενικές μορφές αυτοπαρουσίασης, οι οποίες είχαν αποκτήσει μια τυπική μορφολογία από τη μακρόχρονη διαδρομή τους στον κόσμο του εντύπου, τροποποιούνται προκειμένου να συντονιστούν με τη γενικότερη συνθήκη της ενεστωτοποίησης του παρελθοντικού ίχνους. Το βιογραφικό σημείωμα αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό πεδίο παρατήρησης των παραπάνω τροποποιήσεων.⁷⁰ Στις προσωπικές σελίδες της έρευνάς μας, το βιογραφικό σημείωμα εξακολουθεί να αποτελεί μια δοκιμασμένη λύση για την εξιστόρηση της προσωπικής διαδρομής στο χρόνο: καλύπτει το 23,75% των περιπτώσεων στις οποίες καταγράφονται προθέσεις αυτοπαρουσίασης.⁷¹ Η μορφή του, ωστόσο, αλλάζει: στις περισσότερες σελίδες το βιογραφικό σημείωμα γίνεται αρκετά συνοπτικό, ενώ αρκετές φορές επιλέγονται μονάχα συγκεκριμένα τμήματά του για να αναρτηθούν στην προσωπική σελίδα. Η σημαντικότερη όμως διαφοροποίηση έχει να κάνει με την αλλαγή της ίδιας της δομής: στο 43,6% των βιογραφικών σημειωμάτων που εντοπίστηκαν σε προσωπικές σελίδες είτε εκλείπουν παντελώς οι χρονολογικές ενδείξεις, είτε οι παρελθούσες στιγμές του βίου παρατίθενται χωρίς απόλυτη χρονική ακολουθία, είτε ακόμα η χρονική δείξη⁷² κυριαρχείται από παροντικούς γραμματικούς τύπους.

Στο σημείο αυτό, θα μπορούσε να υποθέσει κανείς πως η απαλοιφή των χρονολογικών δεδομένων του βίου υπαγορεύεται από μια γενικότερη διάθεση απόκρυψης προσωπικών δεδομένων στο διαδίκτυο. Η ερμηνεία αυτή δεν μπορεί να αποκλειστεί ολοκληρωτικά. Μελετώντας, ωστόσο, τη συνολική εικόνα των προσωπικών σελίδων στις οποίες εντοπίζονται οι παραπάνω μεταλλάξεις σε σχέση με ένα «τυπικό» βιογραφικό σημείωμα, μπορούμε να διαγνώσουμε μια έννοια πολύ περισσότερο επείγουσα από την απόκρυψη προσωπικών δεδομένων. Στις σελίδες αυτές, τα επιμέρους περιστατικά του βίου παρατίθενται μονάχα για να τονιστούν οι ιδιότητες με τις οποίες διεκδικεί την αυτοπαρουσίαση

---

70 Σε μια από τις πρώτες έρευνες προσωπικών σελίδων στο διαδίκτυο, οι Bates και Lu υποστήριξαν πως η δημιουργία των πρώτων προσωπικών σελίδων συνδέεται στενά με την επίδειξη του βιογραφικού σημειώματος. Το γεγονός αυτό το αποδίδουν στην αμερικανική παράδοση της επαγγελματικής σύστασης ως προτεραιότητας στην εκκίνηση διαπροσωπικών επαφών. Αναγνωρίζουν, επίσης, πως ήδη από το 1995-1996 σημειώνονται μεταπλάσεις στην τυπική δομή του βιογραφικού σημειώματος όταν αυτό γίνεται κομμάτι μιας προσωπικής σελίδας: βλ. Marcia J. Bates – Shaojun Lu, «An exploratory profile of personal home pages: Content, design, metaphors», *Online & CD ROM Review*, 21/6, 1997, σ. 333-334, DOI: <http://dx.doi.org/10.1108/eb024639>.

71 Στις υπόλοιπες σελίδες στις οποίες σημειώνονται εμπρόθετα εγχειρήματα αυτοπαρουσίασης, το μεγαλύτερο τμήμα αφορά αποκλειστικά οπτικές δομές, τις οποίες θα συζητήσω αναλυτικά στο δεύτερο και κυρίως στο τρίτο μέρος του βιβλίου. Αρκετά διαδεδομένη επίσης είναι η παρουσίαση του προσωπικού παρελθόντος μέσα από ένα ελεύθερο κείμενο, έκτασης δύο έως τριών παραγράφων (26,88%).

72 Η έννοια της δείξης προέρχεται από τη γλωσσολογία και αφορά την εγγραφή δεδομένων της πραγματικότητας μέσα στα συμφραζόμενα μιας συγκεκριμένης ομιλιακής πράξης. Τα τελευταία χρόνια έχει χρησιμοποιηθεί στην ανάλυση κοινότοπων οπτικών δομών του ύστερου καπιταλισμού: βλ., ενδεικτικά, Michael Billig, *Banal Nationalism*, Sage, Λονδίνο 1995, σ. 105-127. Για τη χρονική δείξη σε προσωπικές σελίδες στο διαδίκτυο βλ. Ingrid de Saint-Georges, «Click here if you want to know who I am: deixis in personal homepages», ό.π., σ. 73-76. Η de Saint-Georges επισημαίνει την κυριαρχία της ενεστωτικής έναντι των υπόλοιπων μορφών χρονικής δείξης στις προσωπικές σελίδες.

του/της στο διαδίκτυο ο/η ιδιοκτήτης/ρια της σελίδας: δεν με ενδιαφέρει, για παράδειγμα, να δείξω στην ηλεκτρονική μου σελίδα πότε πήρα πτυχίο ηλεκτρολόγου, όσο να δηλώσω ότι «είμαι» (τώρα, και άρα διαθέσιμος στο διηγεκές ως) ηλεκτρολόγος· δηλώνω την καταγωγή μου όχι για αποκαταστήσω τη συνέχειά μου στο χρόνο και στο χώρο, αλλά για να ενημερώσω τους επισκέπτες μου για το πού μπορούν να με βρουν το φετινό καλοκαίρι· αραδιάζω τα πτυχία μου για να πείσω για τις δεξιότητες που *αυτήν τη στιγμή* διαθέτω.⁷³ Τα παρελθοντικά ίχνη και οι σταθμοί της ζωής δεν χρονολογούνται με ακρίβεια και δεν διατάσσονται ιεραρχημένα στην κλίμακα του χρόνου, διότι κάτι τέτοιο δεν φαίνεται τελικά να έχει ιδιαίτερη σημασία. Αντίθετα, εκείνο που επείγει είναι να εμφανίζονται σαν πάγιες εκδοχές του εαυτού, σαν αποκτήματα που μεταφέρονται και έχουν αξία στο παρόν, σαν να συμβαίνουν «πάντοτε», και *προπαντός* «τώρα». Στην οθόνη μιας προσωπικής σελίδας που οφείλει να φαντάζει επίκαιρη και διαρκώς «υπό κατασκευή», το παρελθοντικό ίχνος παραδίδεται στην επικράτεια του ενεστώτα και μεταμορφώνεται σε *ιδιότητα του παρόντος*.⁷⁴

Περισσότερο φανερό, ωστόσο, γίνεται η πρακτική της ενεστωτοποίησης όταν τα συμβάντα δεν αφορούν το προσωπικό παρελθόν, αλλά την ιστορία μιας πόλης, ενός χωριού, του ίδιου του έθνους, ή ακόμα και διεθνών θεσμών. Ας δούμε δύο παραδείγματα: ο Πέτρος από τη Θεσσαλονίκη υπήρξε ένας από τους δεκάδες Έλληνες που παρενέβησαν διαδικτυακά στην υπόθεση Τσενάι. Τον Οκτώβριο του 2003 ανέβασε στην κεντρική του σελίδα ένα κείμενο με το οποίο κατήγγειλε τους πολιτικούς που πρωταγωνίστησαν στην αντιμεταναστευτική υστερία της εποχής, Σε κάποιο σημείο μάλιστα του κειμένου του τους αποκαλούσε «εφημερεύοντες προστάτες του έθνους». Για να υποστηρίξει, όμως, την άποψή του έβαζε κι αυτός το παρελθόν να *εφημερεύει* στις επάλξεις του παρόντος. Στο κείμενό του δύσκολα μπορούσε να ξεχωρίσει κανείς τα γεγονότα του παρελθόντος από τα τωρινά: οι φανταχτερές δημόσιες εμφανίσεις του βασιλιά Παύλου στην πρώτη μεταπολεμική δεκαετία και η χούντα των συνταγματαρχών στα τέλη της επόμενης έμοιαζαν σαν να συμβαίνουν *τώρα*, σαν να εκτυλίσσονταν στην ελληνική πολιτική σκηνή των αρχών της τρίτης χιλιετίας. Στο κείμενο του Πέτρου, η χρονική απόσταση που χώριζε το παρόν του από τις προηγούμενες ιστορικές περιόδους εξαλειφόταν μέσα από έναν κοινότοπο εριστικό λόγο, ο οποίος θυμίζει τη ρητορική των παραθύρων τής μετά το 1998 τηλεοπτικής εποχής: στις κοφτές προτάσεις και τους μειωτικούς χαρακτηρισμούς του κειμένου, τα πρό-

73 Βλ., αντίστοιχα, [http://homepages.pathfinder.gr/fryni/about_me.htm] (πρώτος εντοπισμός 9.2000, τελευταία επίσκεψη 31.1.2007), <https://web.archive.org/web/20091031035519/http://www.hlektrologos.com/giakalis/index13.html> (πρώτος εντοπισμός 5.2001, τελευταία επίσκεψη 13.5.2007), και [<http://homepages.pathfinder.gr/kamilatos/english/index.html>] (πρώτος εντοπισμός 1.2003, τελευταία επίσκεψη 23.11.2006).

74 Δηλώσεις ότι η σελίδα βρίσκεται υπό κατασκευή συναντώνται στην πλειονότητα των σελίδων (62%) που μελετήθηκαν. Οι δηλώσεις γίνονται με διαφορετικούς τρόπους (παράθεση της φράσης «υπό κατασκευή», γραφικά σύμβολα, εκτενή απολογητικά κείμενα για την προσωρινότητα της μορφής της σελίδας, υποσχέσεις συνεχούς μέριμνας στο εισαγωγικό κείμενο, λίστες όπου δημοσιοποιούνται οι ανανεώσεις του κόμβου, κ.ά.). Για μια συνολική παρουσίαση ευρημάτων διαφορετικών μελετών γύρω από την ανανεωσιμότητα των προσωπικών σελίδων βλ. Nicola Döring, «Personal home pages on the web: A review of research», ό.π.

σωπα και οι εικόνες της μετεμφυλιακής περιόδου παρουσιάζονταν συγχρονισμένα με τις εξελίξεις στην υπόθεση του μετανάστη σημαιοφόρου.⁷⁵

Σε μιαν άλλη προσωπική σελίδα παρακολουθούμε το σταδιακό δυνάμωμα της ενεστωτοποιημένης αφήγησης του παρελθόντος. Ο Ιεροκλής, γυμναστής από τη Βόρεια Ελλάδα, αναλαμβάνει να εξιστορήσει την πορεία των Ολυμπιακών Αγώνων από την αρχαιότητα ως το Σίδνεϋ το 2000. Το κείμενό του ξεκινά με διάθεση να ακολουθήσει τη χρονική ακολουθία των γεγονότων από τη μυθολογία ως τη σύγχρονη εποχή.⁷⁶ Μετά από μερικές παραγράφους, όμως, αλλάζει ρότα και επιλέγει αφηγηματικές δομές οι οποίες επικαιροποιούν το μακρινό παρελθόν και το κάνουν να μοιάζει με τις τωρινές εμπειρίες ενός αθλητικού συμβάντος. Έτσι, η εξιστόρηση παίρνει τη μορφή σύγχρονου προγράμματος αγώνων και διακρίνεται σε πρώτη, δεύτερη κ.ο.κ. ημέρα. Οι ακριβείς χρονολογικές αναφορές γίνονται πιο αραιές, ενώ μια δεύτερη αφηγηματική διάκριση (ανά αγώνισμα) κάνει τη χιλιετή διαδρομή των αγώνων στην αρχαιότητα να φαντάζει ακόμα πιο συμβατή με την ανάγνωση ενός σύγχρονου προγράμματος αθλητικών αγώνων. Προχωρώντας στην περίοδο των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων, η αίσθηση της παροντικότητας (presentness) ενισχύεται ακόμα περισσότερο. Ο χρόνος της αφήγησης αλλάζει σταδιακά από αόριστο σε παρατατικό, για να καταλήξει στον ενεστώτα. Η εξιστόρηση μιμείται ολοένα και περισσότερο τη «ζώντανή» δημοσιογραφική κάλυψη των γεγονότων. Στο τέλος των σελίδων του, το παρελθόν θα καταφέρει να μοιάζει «σαν να συμβαίνει τώρα»:

Ο Πύρρος Δήμας κατέκτησε το τρίτο του χρυσό μετάλλιο. Μέσα σε μια ηλεκτρισμένη ατμόσφαιρα και με τον κίνδυνο της ακύρωσης ο Πύρρος μετά την δυναμική παρέμβαση του Χρήστου Ιακώβου σηκώνει τελικά 175 κιλά στο αρασέ. Στη συνέχεια στο ζετέ κάνει μια εκπληκτική εμφάνιση και σηκώνει 215 κιλά. Ένας άλλος χρυσός Ολυμπιονίκης, ο Κάκι Κακιασβίλι, κάνει το όνειρό του πραγματικότητα...⁷⁷

Τα προηγούμενα παραδείγματα αποκαλύπτουν μερικές από τις όψεις που λαμβάνει η ενεστωτοποίηση στο υλικό που μελετήθηκε. Εκτιμώντας τη συνολική δυναμική του φαινομένου, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως οι προσωπικές σελίδες (ως «τυπική» αφηγηματική επιφάνεια κατά το τέλος του 20ού αιώνα) έρχονται να επιβεβαιώσουν μια γενικευμένη τάση ενεστωτοποίησης του παρελθοντικού συμβάντος. Η τάση αυτή συνδέεται άμεσα με την «έκλυση του γυμνού χρόνου», για την οποία έγινε λόγος στην προηγούμενη ενότητα: μεταγράφοντας τα ίχνη του παρελθόντος με τέτοιο τρόπο ώστε να φαίνονται «σαν να συμβαίνουν τώρα», τα κείμενα αλλά και κυρίως οι εικόνες των προσωπικών σελί-

75 [http://homepages.pathfinder.gr/radikalweb/RadWeb_news.html] (πρώτος εντοπισμός 10.2003, τελευταία επίσκεψη 8.8.2007).

76 [http://homepages.pathfinder.gr/iagian/olympicgames.htm] (πρώτος εντοπισμός 2.2002, τελευταία επίσκεψη 19.1.2007).

77 [http://homepages.pathfinder.gr/iagian/sinxronioa.htm] (πρώτος εντοπισμός 2.2002, τελευταία επίσκεψη 19.1.2007).

δων εγκολπώνονται την αίσθηση ενός διεσταλμένου χρόνου, ενός παρελθόντος ικανού να συμφύεται με το παρόν (αλλά και το μέλλον) σε μια αξεχώριστη, σχεδόν, ενότητα, σε ένα αφηγηματικό καθεστώς *χρονικής αδιακρίσιας*.

Σε μια πρώτη ανάγνωση, η αίσθηση αυτή φαίνεται να αφορά τα τελευταία δεκαπέντε – είκοσι το πολύ – χρόνια. Η ενεστωτοποιημένη εκφορά του παρελθόντος μοιάζει πραγματικά καρπός μιας εποχής που ορίζεται από τεχνολογίες και πρακτικές, οι οποίες υπηρετούν μια λογική *συνεχούς επικαιροποίησης* (π.χ., η κυριαρχία της ιδιωτικής τηλεόρασης στην Ελλάδα μετά το 1991, η οποία βασίστηκε, ανάμεσα στα άλλα, στην προώθηση τεχνικών διαρκούς καταγραφής και «ζωντανής» αναμετάδοσης, η διάδοση μέσω της κινητής τηλεφωνίας μετά το 1998 εφαρμογών διαρκούς εν-τοπισμού και εν-χρονισμού, η μαζική εισβολή στο διαδίκτυο τεχνολογιών διανομής επικαιροποιημένου περιεχομένου [rss feeding] κυρίως μετά το 2000, κ.ά.). Θα μπορούσαν, ωστόσο, να διατυπωθούν και αρκετές αντιρρήσεις στην παραπάνω χρονολόγηση των πρακτικών ενεστωτοποίησης. Έτσι, ίχνη μιας εκφοράς που κάνει το παρελθόν να φαίνεται «σαν να συμβαίνει τώρα» θα μπορούσαν να εντοπιστούν σε αρκετά πρωιμότερες στιγμές. Ένα από τα παλαιότερα παραδείγματα που θα μπορούσε να σκεφτεί κανείς προς την κατεύθυνση αυτή είναι η διοργάνωση φαντασμαγορικών θεαμάτων: ήδη από τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα, μια σειρά δημόσιες εκδηλώσεις (εορτασμοί, αναβιώσεις, επετειακές τελετές, στολισμοί, εκθέσεις, κ.ά.), οι οποίες αρκετά συχνά σχετίζονταν με το συλλογικό παρελθόν, εξοικείωναν τα πολυπληθή ακροατήριά τους τόσο με την εισβολή του παρελθοντικού ίχνους στη ροή της καθημερινότητας όσο και με την ενεστωτοποίησή του.⁷⁸

Πώς ακριβώς συνέβαινε αυτό; Σε κάποιες από τις παραπάνω περιπτώσεις, το παρελθόν δανειζόταν τις λέξεις και τις εικόνες του παρόντος προκειμένου να συνταιριαστεί με τις ανάγκες και τις απαιτήσεις του. Η ιστορικός Ιωάννα Λαλιώτου, για παράδειγμα, έχει επισημάνει πως, στις πρώτες συμμετοχές των ελληνικών μεταναστευτικών κοινοτήτων στους εορτασμούς της 4ης Ιουλίου στις ΗΠΑ στις αρχές του 20ού αιώνα, η οπτική απόδοση του ελληνικού παρελθόντος μεταβαλλόταν σημαντικά σε σύγκριση με αντίστοιχες τελετές στο ελληνικό κράτος κατά την ίδια περίοδο. Νέα σύμβολα επιστρατεύονταν, και υλοποιούνταν πρωτόγνωρες σκηνοθεσίες. Στις παρελάσεις στις αμερικανικές λεωφόρους το εθνικό ελληνικό παρελθόν δανειζόταν καινούργια χρώματα, σύμβολα και διακριτικά προκειμένου να συντονιστεί με τα διεθνή προτάγματα της μεταναστευτικής εμπειρίας και με τα σύγχρονά του ιστορικά και πολιτικά γεγονότα.⁷⁹

78 Βλ., ενδεικτικά, Timothy Mitchell, «Orientalism and the exhibitionary order», στο Nicholas Mirzoeff (επιμ.), *The Visual Culture Reader*, Routledge, Λονδίνο 1998, σ. 293-303 (για την Παγκόσμια Έκθεση του Παρισιού το 1889 στο πλαίσιο της εκατονταετηρίδας της Γαλλικής Επανάστασης), Eric Ames, «From the exotic to the everyday. The ethnographic exhibition in Germany», στο Vanessa R. Schwartz – Jeannene M. Przyblyski (επιμ.), *The Nineteenth-Century Visual Culture Reader*, Routledge, Νέα Υόρκη 2004, σ. 313-327 (για τις «εθνογραφικές εκθέσεις» στη Γερμανία στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα), και Joy S. Kasson, «Staking a claim to History», ό.π., σ. 276-286 (για το Buffalo Bill Wild West Show, 1883-1893).

79 Ιωάννα Λαλιώτου, *Διασχίζοντας τον Ατλαντικό. Η ελληνική μετανάστευση στις ΗΠΑ κατά το πρώτο μισό του εικοστού*

Θα μπορούσε ακόμα να σταθεί κανείς στην αμέσως επόμενη χρονική περίοδο και να υποστηρίξει πως η ραγδαία διάδοση τεχνολογιών κινούμενης εικόνας παρέχει μιαν ακόμα ένδειξη πως οι διαδικασίες ενεστωτοποίησης είχαν εντατικοποιηθεί από το πρώτο κιάλας μισό του 20ού αιώνα. Καθλωμένο ήδη από τον Μεσοπόλεμο στις κινηματογραφικές οθόνες (μετά δε το 1955 και στις τηλεοπτικές), το βλέμμα συνήθιζε σε εικόνες στις οποίες ο χρόνος της λήψης δύσκολα διακρινόταν από το χρόνο της προβολής, δημιουργώντας την αίσθηση του συγχρονικού. Η απόσταση ανάμεσα στη δράση και στη θέαση, στο συμβάν και στην αναπαράστασή του, στο παλαιό και στο συγκαιρινό μίκραινε δραματικά. Στο νέο σύμπαν της κινούμενης εικόνας ακόμα κι ό,τι αναφερόταν σε πολύ περασμένες εποχές δανειζόταν αναγκαστικά τα πρόσωπα, τα αντικείμενα και τις μορφές του παρόντος (ηθοποιούς, μόδες, γλώσσες, σκηνακά, κ.λπ.). Όπως παρατηρεί η θεωρητικός του κινηματογράφου Vivian Sobchack, μέσα από την κινηματογραφική οθόνη «μια παρουσία εισερχόταν στον κόσμο της εμπειρίας όχι ως μια σειρά διακριτών [...] στιγμών, αλλά ως μια κινούμενη χρονικότητα [...], ως μια παρουσία για την οποία θα μπορούσαμε να πούμε πως είχε παρελθόν, παρόν και μέλλον μαζί».⁸⁰

Στο σημείο αυτό, ωστόσο, θα πρέπει να αναγνωρίσουμε μια διαφορά. Στις τηλεοπτικές εικόνες στην υπόθεση Τσενάι, όπως επίσης και στις πολύμορφες ψηφιακές οθόνες των τελευταίων είκοσι χρόνων (από την τηλεοπτική ειδησεογραφία και την κινηματογραφική παραγωγή ως τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, και από τα έργα της τέχνης ως τα ιστορικά και επιστημονικά ντοκιμαντέρ, τις αφίσες και τις διαφημίσεις), συνέβαινε κάτι πρωτόγνωρο: το παρελθοντικό ίχνος δεν «ζωντάνευε» απλώς όπως στις παλιότερες εικόνες, ούτε μονάχα «επιπαιροποιούνταν». Η χρονική απόσταση ανάμεσα στο ανάφορο του ίχνους και στην αναπαράστασή του δεν μίκραινε, αλλά *μηδενιζόταν*: στην επικράτεια αυτών των πρόσφατων εικόνων παρόν και παρελθόν μπλέκονταν μεταξύ τους, χωρίς να είναι δυνατόν πλέον να χαρακτηί ένας στοιχειώδης έστω διαχωρισμός τους.⁸¹ Η σχέση παρελθόν-παρόν-μέλλον δεν γινόταν απλώς στενή, είχε γίνει τόσο πυκνή που δεν μπορούσε πλέον να γίνει ορατός οποιοσδήποτε διαχωρισμός ανάμεσα στις τρεις χρονικότητες.

Υπάρχει ακόμα κάτι σε αυτήν τη μείξη των χρονικότητων. Στις ενεστωτοποιημένες εικόνες του ύστερου 20ού αιώνα το παρελθοντικό ίχνος παρατάσσεται *μαζί με τα ίχνη της ερμηνείας του στο χρόνο που ακολουθήσε*: στα «επιστημονικά ντοκιμαντέρ» του 21ου αιώνα οι δεινόσαυροι τρέχουν δίπλα στους «επιστήμονες» που τους μελετούν (εικ. 5): στα «ιστορικά ρεπορτάζ» των θεματικών καναλιών ιστορίας, οι μαχητές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου «ξαναζούν» τις εμπειρίες τους παίζοντας τον εαυτό τους μέσα σε ειδικά διαμορφωμένα σκηνη-

---

αίωνα, μτφρ. Πελαγία Μαρκέτου, Πόλις, Αθήνα 2006, σ. 234-235.

80 Sobchack, *The Address of the Eye: A Phenomenology of Film Experience*, Princeton University Press, Πρίνστον 1992, σ. 61.

81 Sean Cubitt, «Cybertime: ontologies of digital perception», *Society for Cinema Studies Annual Conference*, Σικάγο 2000, διαθέσιμο στην <https://web.archive.org/web/20070915074609/http://eprints.infodiv.unimelb.edu.au/archive/00003161/01/cybertime.html>.

κά, υπακούοντας σε οδηγίες σκηνοθετών και ιστορικών/συμβούλων· στα κινηματογραφικά πλατό ο Tom Hanks ως Forrest Gump ανταλλάσσει χειραψία με τον πρόεδρο των ΗΠΑ J. F. Kennedy στα 1994, εικονοποιώντας (συντηρητικές στην πλειοψηφία τους) ερμηνείες του πρόσφατου παρελθόντος των ΗΠΑ.⁸² Όπως παρατηρεί η θεωρητικός της τεχνολογίας Sadie Plant, «(το μέλλον) είναι τώρα εδώ, [...] βραχυκυκλώνοντας την ιστορία, καθώς κατεβάζει τις εικόνες του στο παρόν».⁸³ Οι ενεστωτοποιημένες εικόνες του παρελθόντος, οι οποίες συντίθεται πάνω στις, ψηφιακές ως επί το πλείστον, οθόνες των τελευταίων είκοσι χρόνων,

ξεχειλίζουν από μια νέα «πληρότητα», όχι τη συγχρονική της αυθεντικής στιγμής, αλλά επειδή αιχμαλωτίζουν μέσα τους ολόκληρη την ιστορία μιας χρονικής περιόδου και *συνάμα* το χρόνο που κυλά μετά τη στιγμή αυτήν και φτάνει ως το παρόν. Η εικόνα (αυτή) μπορεί να διαβάζεται στο παρόν ως «πλήρης χρόνου»

(η υπογράμμιση, δική μου).⁸⁴

Στην επιφάνεια μιας ενεστωτοποιημένης εικόνας, μιας εικόνας «πλήρους χρόνου», η παρουσία του παρελθοντικού ίχνους δεν φαντάζει πλέον ως μια «κινούμενη χρονικότητα» που απλώνει απλώς το χέρι της προσπαθώντας να πλησιάσει στο παρόν· βρίσκεται *ήδη* στο παρόν, όπως οι δεινόσαυροι που έχουν πάρει για τα καλά στο κατόπι τον «ερευνητή» τους. Απηχώντας με τον δικό τους τρόπο την αίσθηση ενός χρόνου «πληρούμενο(υ) από την παρουσία του Τώρα (Jetztzeit)»,⁸⁵ οι εικόνες αυτές υπογραμμίζουν μια σημαντική εξέλιξη στο πλαίσιο της σύγχρονης (ψηφιακής) ιστορικής κουλτούρας: το παρελθοντικό ίχνος μοιάζει να έχει ήδη βρει συγκεκριμένους δρόμους για να εγκαθίσταται στην επικράτεια του παρόντος και να ενδύεται την οπτική περιβολή του τελευταίου, αγνώνοντας προκλητικά κάθε πιθανότητα ορατής απόστασης. Αν κάτι φαίνεται να συγκροτεί αφετηριακή προϋπόθεση για την παρουσία παρελθοντικού ίχνους στις σύγχρονες τεχνομορφές δεν είναι πλέον η χρονική απόσταση, αλλά η άρνησή της – η *αδιακρισία* δηλαδή των χρονικών *αναβαθμών* ανάμεσα στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον.

Δεν πρέπει να μας ξενίζει, συνεπώς, το γεγονός πως, στις μισές περίπου από τις ελληνικές σελίδες που μελετήσαμε, το παρελθόν παρουσιάζεται «σαν να συμβαίνει τώρα». Φτιαγμένες στα τέλη του περασμένου αιώνα και στις αρχές του τρέχοντος, οι σελίδες αυτές μοιράζονται μαζί με πολλές άλλες συγκαιρινές τους υλικότητες την ίδια αίσθηση χρονικής πληρότητας (συνάμα δε και χρονικής αδιακρισίας). Αποτυπώνουν ευρύτερες δομές της εποχής τους, δομές που συμπιέζουν διαρκώς παρόν και παρελθόν, μέχρις ότου ο χρόνος

82 Jennifer Hyland Wang, «“A struggle of contending stories”: Race, gender, and political memory in Forrest Gump», *Cinema Journal*, 39/3, 2000, σ. 92-115, DOI: <http://dx.doi.org/10.1353/cj.2000.0009>.

83 Sadie Plant, «On the Matrix. Cyberfeminist simulations», στο David Bell – Barbara Kennedy (επιμ.), *The Cybercultures Reader*, Routledge, Λονδίνο 2000, σ. 334.

84 Andrew Hoskins, «New Memory: mediating history», ό.π., σ. 343.

85 Βάλτερ Μπένγιαμιν, *Θέσεις για τη Φιλοσοφία της Ιστορίας*, μτφρ. Μηνάς Παράσχος, Ουτοπία, Αθήνα 1983, σ. 16.

να εγκλείεται «ακέραιος», χωρίς διακριτικές τομές, στις εικόνες που φτιάχνει η εποχή αυτή για να αφηγηθεί το παρόν της και το παρελθόν της. Οι προσωπικές σελίδες κατασκευάζονται σε μια ιστορική στιγμή όπου η συμπίεση του χρόνου και του χώρου υπερκαθορίζει τις παραγωγικές διαδικασίες στο σύνολό τους. Ανήκουν σ' έναν κόσμο όπου υπηρεσίες και προϊόντα, ωράρια και επικοινωνίες, υποκείμενα και λόγοι, χρόνοι και χώροι, συμβάντα και ερμηνείες κινούνται, παράγουν και παράγονται σε δυναμικά καθεστώτα συμπίεσης:⁸⁶ σ' έναν κόσμο που, ανάμεσα στα άλλα, εκπαιδεύεται να δομεί και την ιστορική του κουλτούρα στη βάση ενός παρελθόντος διαρκώς παρόντος, διαρκώς κινούμενου, «σαν να συμβαίνει τώρα».

Εικ. 5. Σκηνή από την τηλεοπτική μίνι σειρά *Prehistoric Park*, παραγωγός Impossible Pictures, 2006.⁸⁷

-
- 86 Ειδικότερα για τη σύνδεση μεταξύ συμπίεσης του χρόνου, πληροφορικών τεχνολογιών και δικτυακών δομών παραγωγής στο τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα βλ. Manuel Castells, *The Rise of the Network Society: The Information Age. Economy, Society and Culture, Volume I*, Blackwell, Οξφόρδη 2000, σ. 460-499. Ο Castells υποστηρίζει πως στη συγκεκριμένη περίοδο η συμπίεση του χρόνου λαμβάνει καινοφανείς ιστορικά διαστάσεις, οδηγώντας τελικά στην αίσθηση ενός «άχρονου χρόνου» (timeless time).
- 87 Η σειρά ανήκει σε ένα είδος παραγωγής που γνώρισε ιδιαίτερη άνθηση στο ξεκίνημα της πρώτης δεκαετίας του 21ου αιώνα. Επρόκειτο, ουσιαστικά, για docudramas, τα οποία αναφέρονταν κυρίως στην προϊστορία. Η αρχή έγινε το 1999 με τη σειρά *Walking with Dinosaurs* από την ίδια εταιρεία παραγωγής, ενώ ακολούθησαν αρκετές άλλες, οι οποίες προβλήθηκαν κυρίως σε ειδικά θεματικά κανάλια (BBC, Discovery Channel, Animal Planet, κ.ά.). Βασίστηκαν στην εκτεταμένη και πρωτοποριακή για την εποχή τους χρήση τρισδιάστατων ψηφιακών εικόνων. Στις παραγωγές αυτές ακολουθήθηκε το οικείο μοντέλο του εξερευνητικού/φυσιογνωστικού ντοκιμαντέρ (επιστημονικοφανής αφήγηση, διακριτική παρουσία του πρωταγωνιστή επιστήμονα, χρήση και επίδειξη εξελιγμένου τεχνολογικού εξοπλισμού). Το μεγαλύτερο εύρημα, ωστόσο, αυτών των παραγωγών ήταν πως το τελικό αφηγηματικό προϊόν δεν άφηνε σχεδόν κανένα περιθώριο στον θεατή να διακρίνει ανάμεσα στο παρόν του αφηγητή και στο προϊστορικό παρελθόν των αφηγομένων.